Свети Григорије Ниски

О ПОКОРАВАЊУ СИНА ОЦУ[1]

Омилија на речи: „А када му све покори, онда ће се и сам Син покорити Ономе који му све покори“ (1Кор 15, 28)[2].

1. Све су речи Господње „речи свете и чисте“, како говори пророк (уп. Пс 11, 7), када је ум, попут сребра у ватри, очишћен од сваког јеретичког учења и схвата природну светлост истине (ἀληθείας αὐγήν) коју имају божанске речи. Али сматрам да пре свега треба да буде посведочена сва чистота и сјај учења Светог [Апостола] Павла, пошто је он у рају био узведен у поз-

1 Ова омилија Св. Григорија Ниског, написана је највероватније између 380. и 382. године, а у сваком случају након смрти Св. Василија Великог 379. Она представља диван пример светоотачке егзегезе, која – како ће читаоци увидети – увек у виду има пре свега спасење човека и читаве творевине. Свакако, основна интенција је побијање аријанског кривоверја и њиховог наопаког тумачења Светог писма. Изворни текст ове омилије се може наћи у Мињовој *Патрологији* (Migne, PG 44, 1304–26), а критичко издање објавио је J. K. Downing, у *The Treatise of Gregory of Nyssa. In Illud: Tunc et Ipse Filius. A Critical Text with Prolegomena* (Cambridge, Ma., 1947). Ми смо у виду имали и савремено издање, које је са уводом, напоменама и новогрчким преводом приредио Παγκράτιος Μπρούσαλης, *Η ΥΠΟΤΑΓΗ ΤΟΥ ΥΙΟΥ ΣΤΟΝ ΠΑΤΕΡΑ*, Αθηνα, 1996.

2 При навођењу Новог завета користили смо превод Комисије Св. Архијерејског Синода СПЦ, при навођењу псалама превод еп. Атанасија (Јевтића), а при навођењу Старог завета консултовали смо превод Ђ. Даничића али га се нисмо увек држали.

нање несхватљивих ствари. Имајући Христа Који у њему говори[3], говорио је оно што је природно да говори онај, који беше научен од томе подобног наставника и учитеља, какав је Логос (=Реч).

Лукави преваранти[4] пружају руке на божанско сребро да би га обезвредили мешајући га са јеретичким и патвореним[5] схватањима која помрачују светлост Логоса (=Речи) и тајинска опажања Апостола, тумачећи их по својој вољи или по незнању или по лукавости, призивајући за оправдање своје злобе реч Апостола, који каже да ће се „онда и сам Син покорити (ὑποταγήσεται) Ономе[6] који му све покори", тврдећи тако да се [Апостол] слаже са њима у умањивању славе Јединородног [Сина]. Тако кажу да ова реч[7] означава одређену ропску понизност [Сина Оцу]. Због тога изгледа неопходно да се испита шта је овде речено, да се апостолско сребро покаже заиста чисто, одвојено и несмешано са сваким нечистим и јеретичким мишљењем.

2. Видимо да је ова реч, када се користи у Светом писму, многозначна и да не изражава увек исто, него сада означава једно, а касније нешто друго. Тако каже: „робови да буду послушни (ὑποτέτακται) својим господарима" (Тит 2, 9). А Пророк говори за бесловесну природу, да јој је Бог потчинио човеку: „Све си потчинио под ноге његове" (Пс 8, 7). А за оне који су заробљени у бици каже: „Покори нам народе и незнабошце под ноге наше" (Пс 46, 4). И опет, када се чуде они који су спознали спасење своје, говори у лицу Божијем[8]: „Мени се иноплеменици потчинише" (Пс 59, 10). Чини ми се да ово место има сличности са оним које налазимо у шездесет првом псалму, где каже: „Зар се неће Богу повиновати душа моја?" (Пс 61, 2). Али, између свега овога, оно што су наши непријатељи изнели је из Посланице Коринћанима,

3 Уп. Рим 15, 18.

4 Израз κάπηλος који употребљава Св. Григорије заправо означава ситног трговца, шићарџију, ситничара и у том смислу преваранта, варалицу, док је ἔμπορος прави трговац.

5 Κιβδήλος значи преварљив, дволичан.

6 Тј. Богу Оцу.

7 Ὑποταγήσεται – „покорити".

8 Тј. пророк говори тако, као да те речи изговара Сам Бог.

где каже: „А када му све покори, онда ће се и сам Син покорити Ономе који му све покори“ (1Кор 15, 28).

3. Пошто, дакле, ова реч има многа значења, добро је да испитамо свако посебно, да бисмо видели које је значење речи „покори“ Апостол имао на уму.

Кажемо да се покоравање прво односи на оне који су покорени у бици и који се невољно и по присили покоравају победницима, који су их ратном силом савладали и поробили. Зато, ако се јави прилика која би им дала наду да могу да надјачају своје господаре, поробљени, који своју покореност (=потчињеност) непријатељима сматрају за срамоту и понижење, поново се подижу на устанак. Бесловесне (ἄλογα) [звери] су потчињене словесном [човеку]. Такав је поредак ствари, да оно што је недостатно[9] (τῷ ἐλλιπῶς) по природи, буде потчињено ономе што је боље, што је словесно. Тако је неминовно да се ономе што је надмоћније по природним даровима, покорава оно што је ниже. Тако и они који су у јарму ропства неком законском пресудом, иако су по природи једнаки са овим другима[10], пошто немају снаге да се одупру закону, трпе потчињеност као неизбежну нужност. Али, циљ нашег потчињавања Богу јесте спасење, како сазнајемо од Пророка који каже: „Зар се неће Богу повиновати душа моја? Јер је у Њега спасење моје“ (Пс 61, 2).

4. Стога, ако наши непријатељи изнесу речи Апостола где каже да ће се Син покорити Оцу, неопходно је да их запитамо: будући да реч „потчинити“ има широко значење, са којим га значењем користе да би утврдили да ову реч треба да применимо и на Јединородног Сина Божијег. Али јасно је да ће одговорити да потчињавање Сина не схватају ни на један од ових начина. Јер [Син] није непријатељ који је допао ропства у рату, па да се нада и тежи устанку (=побуни) против владаоца, нити је Логос бесловесан па да по неопходности буде потчињен бољој природи, попут оваца или живинчади или говеда која су потчињена човеку. Слично [томе] ни купљени (ἀργυρωνήτων) или у кући рођени (οἰκογενῶν) роб, не очекује да буде ослобођен од јарма ропства било по закону или благонаклоношћу (εὐνοίας) или милошћу

9 Мањкаво.

10 Тј. са својим господарима.

(χάριτος). Али нико неће рећи ни да се Јединородни Бог (μονογενῆ θεὸν) потчињава Оцу ради спасења, јер би се онда он спасавао на начин подобан (καθ' ὁμοιότητα) људима. Јер је променљивој [људској] природи неопходно да се потчини Богу, пошто тако постиже учествовање (μετουσίας) у добру, којим [учествовањем] задобијамо заједницу (κοινωνία) са добрим. Потчињење, пак, нема места код непроменљиве (ἀτρῑτῳ) и неизменљиве (ἀναλλοιώτῳ) силе. У њој се созерцава свако добро име и појам, вечност, нетрулежност, блаженство, постојаност, те не може да буде нити боља нити гора. Зато не допушта допуњавање у добру, нити има склоност ка ономе што је горе. Оно што је извор спасења за друге, сâмо нема потребу за спасењем.

5. Шта се разумно може рећи о превасходном значењу појма „покорити"? Све што је речено је сасвим далеко[11] од исправног тумачења и расправе о Јединородном [Сину] и Богу.

А ако покоравање схватимо онако како о томе говори Јеванђелист Лука, казујући да је Господ био послушан родитељима док не напуни дванаест година (Лк 2, 51), ни то се не слаже са односом предвечног и истинитог [Сина] са истинитим [Оцем]. Јер је [Христос] „у свему кушан као и ми, али без гријеха" (Јев 4, 15), примивши и да прође све узрасте наше природе. Као дете примао је дечију храну, једући путер и мед (Ис 7, 15), а када је постао момак[12] примио је све што одговара и припада том добу, бивајући образ (τύπος) доброг[13] владања (εὐταξίας).

Пошто су други људи у овоме несавршени, улога младости је да води у боље стање, ка оном што је савршеније. Због тога је дванаестогодишњак био потчињен мајци, да би нам кроз напредовање показао савршено, иако је он и пре тога био савршен. Тако је он исправно узео покоравање [родитељима] као средство [за остварење] добра.

Он који је савршен у сваком добру, не може да у себе прими ни узрастање ни смањивање, пошто је његова природа непроменљива и неумањива. Како је онда покорен, не могу

11 Тј. сасвим неадекватно, неодговарајуће.

12 Μειράκιον – момак, особа од 14–20 година, адолесцент.

13 Узор, образац, пример.

да одговоре они који свагда говоре непромишљено. [Христос] се сјединио са нашом људском природом и искусио период детињства узаконивши послушност младих. Ово је јасно отуда, што када је дошао у зреле године, није се више ослањао на мајчино управљање. Зато, када му се мати обратила (προτρεπομένης)[14] у Кани Галилејској, [рекавши да је] нестало вина на свадбеном весељу које је било потребно за прославу, Он није одбио оне који су потребити али је одбацио мајчин савет (συμβουλὴν) који више није одговарао његовом узрасту (κατὰ καιρὸν), рекавши: „Шта хоћеш од мене, жено?" (Јн 4, 2). Желиш ли да имаш власт нада мном и у овом узрасту? Зар није дошао час моје самовласности (αὐτοκρατές), и зар нисам у добу (=узрасту) када сам слободан (αὐτεξούσιον)[15]?

Ако, дакле, у одговарајућем узрасту одбацује (ἀποσείεται) покоравање оној која га је родила, какво место може да има покоравање у доба владања, у доба вечне владавине[16]. То нико не може да прихвати. Јер је особина божанског и блаженог живота да увек пребива у себи (тј. у истом стању) и не прима промене да би постао другачији. Ако је предвечном Логосу, Јединородном Богу, страна свака промена и измена, како ће касније бити оно што сада није? Зашто Апостол не каже да је Син свагда покорен, него да ће се покоравање испунити у будућем веку. Ако је покоравање било нешто добро и достојно Бога, како се сада добро од Бога удаљује? Јер би то онда било добро за обојицу, и за Сина који приноси и за Оца који прима Синовљево покоравање. Онда данас и Оцу и Сину недостаје то добро, и није га пре векова имао нити Отац нити Син. А то ће се, испуњењем времена, догодити (προσγενήσεται) и Оцу и Сину, када ће се Син потчинити, а Отац примити одређену допуну и увећање своје славе, што сада нема.

14 Реч προτρεπω значи и „молити за помоћ", обратити се некоме са поштовањем. Св. Григорије овим примером показује како, када је одрастао, Христос више није био „потчињен" мајци, него се она њему „обраћа", тј. моли Га да нешто учини.

15 Реч αὐτεξούσια је означавала слободног човека за разлику од роба.

16 Св. Григорије хоће да каже следеће: ако Христос у земаљском животу, када за то дође време, одбацује власт над собом оне која га је родила, како неко може да мисли да ће прихватати потчињеност у свом вечном господству и власти.

Како се са овим слаже оно што је непроменљиво? Јер оно што постаје нешто што до тада није било, јесте променљива природа (τρεπτῆς φύσεως). Тако, или је покоравање добро, па треба да одредимо да верујемо да је сада добро за Бога, или пак да је недостојно Бога и сада и убудуће. Али, Апостол каже да ће се Син потчинити, а не да се сада потчинио.

6. А можда ова реч [Апостола] има неки други циљ, и појам „покорити" друго значење, далеко од јеретичког зломишљења (κακονοία)? Које? Можда се смисао може лакше наћи из онога што је ту, на истом месту, [у Првој Коринћанима] још написано. Писао је [Апостол] неупућеним Коринћанима, који су примили веру у Господа, али су учење о васкрсењу сматрали за мит говорећи: „Како ће устати мртви? И у каквом ће тијелу доћи?" (1Кор 15, 35). На које различите и многоврсне начине ће се тела вратити након смрти и распадања, након што су уништена од месождера, гмизаваца или риба што пливају, или [птица] што лете или четвороножних животиња? Стога Павле излаже Коринћанима многе доказе, преклињући их да не изједначују Божију силу са нашом сопственом, нити да сматрају да је било шта, што је немогуће човеку, немогуће Богу, поредећи ово[17] са познатим примерима величине силе Божије. Тако је Бог заложио (προτίθησιν) у телима чудотворност семена, које се стално изнова рађа силом божанском (1Кор 15, 37), и божанска сила тиме није исцрпљена, него је присутна у миријадама тела свакојаких видова, словесних, бесловесних, ваздушних[18] и на земљи, као и оних које видимо на небу, попут сунца и других звезда. Свако [семе] од ових, створено божанском силом, бива својеврсни доказ нама да Бог неће о васкрсењу одбацити наша тела. Ниједно биће није доведено у постојање из неке подлежеће[19] материје (ὑποκειμένης ὕλης), већ деловањем божанске воље настаде материја и суштина твари. Много је могућније (=лакше) саобличити поново нешто што већ постоји у одговарајући облик, него довести у биће оно што од почетка нема

17 Тј. учење о општем васкрсењу. Св. Григорије хоће да каже да треба да веру у опште васкрсење упореде са другим познатим чудима Божијим, па ће видети да је и ово могуће.

18 Тј. који лете, птице.

19 Претпостојеће, егзистирајуће.

суштину ни ипостас[20]. Тако у тексту (уп. 1Кор 15) показује [Ап. Павле] да је први човек грехом сведен (ἀναλυθέντος) на земљу, и зато назван земљани, одакле следи да сви рођени од овог првог човека постају земаљски и смртни, имајући таквог родитеља, што је имало и другу последицу, да човек изнова буде обновљен од смртности у бесмртност. Слично томе, добро заложено у [људској] природи је даровано сваком земљаном, као што се и зло расуло (=распростр ло) (ενχέθη) на мноштво кроз једног [човека] наслеђем поколења. Ове речи могу бити узете да потврде [Павлово] учење: „Први човјек је", каже „од земље, земљан; други човјек је [Господ с][21] неба. Какав је земљани, такви су и земљани; и какав је небески, такви су и небески" (1Кор 15, 47–48).

Овим, и многим другим примерима, [Ап. Павле] потврђује учење о васкрсењу, док се многим другим силогизмима учење јеретика хвата у замку, и показује да онај који не верује у васкрсење људи, не прихвата ни васкрсење Христово. Кроз мрежу међусобних веза долази неизбежан закључак: „Ако мртви не устају, то ни Христос није устао. А ако Христос није устао, узалуд вјера наша" (1Кор 15, 16–17). Ако је, дакле, тачна тврдња да је Христос устао из мртвих, треба да је свакако истинито и оно што следи – да мртви васкрсавају. Јер се доказивањем дела доказује и целина. И насупрот томе, ако неко каже да је целина лаж, да, дакле, не постоји васкрсење, свакако се истинитим неће наћи ни део, тј. да је Христос устао из мртвих. Јер оно што је уопште немогуће, не може бити могућно ни за део (=посебно). Али, за оне који су примили веру, неодбациво (=непорециво) је да је Христос устао из мртвих, те је неопходно да ко верује у васкрсење Христово, верује и у опште васкрсење.

Тако их (=Коринћане) је [Павле] приморао да приме учење, говорећи да ако васкрсење [уопште] не постоји, онда, што је

20 Св. Григорије овде јасно излаже хришћанско учење о стварању *ex nihilo*, према коме Бог ствара све што постоји из апсолутног ничега, па ништа „од почетка нема суштину и ипостас". Чини се да израз ипостас овде има своје основно значење нечега што заиста постоји, што има онтолошко утемељење. Ако је Бог могао да све што постоји створи ни из чега, онда Му је много лакше да нешто што већ постоји, поново уобличи. То је Григоријев доказ у прилог могућности васкрсења који овде износи.

21 У преводу Новог завета Комисије Св. Синода налазе се речи у заградама, којих нема код Св. Григорија.

немогуће уопште, немогуће је и посебно. А ако у то [Христово] васкрсење верујемо, примамо и веру у васкрсење свих људи. И додаје ове речи, као закључак читавог доказивања, које се односи на ову истину: „Јер као што у Адаму сви умиру, тако ће и у Христу сви оживјети" (1Кор 15, 22). [Павле] јасно открива тајну [васкрсења], јер онај ко гледа на резултат васкрсења, одмах види и оно што по неопходности следи, да је то циљ надања и оно за шта се речи [молитве] упућују.

7. То је, дакле, циљ расправе. Али, прво ћу изложити моје разумевање написаног, а потом ћу применити реч апостола на изнесено схватање. Шта је смисао речи, којима нас на оном месту учи божански Апостол, говорећи да ће зло отићи у непостојање и да ће бити сасвим уништено[22]. Божанску, чисту доброту ће у себи садржати свака словесна природа. Ништа што је Бог створио није искључено из Његовог царства, а свако зло смешано са творевином, као нешто патворено (=лажно), биће проведено кроз пећ очишћујућег огња, те ће оно што је од Бога примило постојање, постати оно што је било пре примања зла.

Он (=Павле) каже да је то тако. Такве ствари имају свој извор у Богу. Оно што је створено у почетку није примило зло. Чисто и неупрљано божанство Јединородног [Сина] усвојило је, каже, људску смртну и пролазну природу. Потпуном људском природом, са којом је смешано (κατεμίχθη) божанство, задоби човек ипостас у Христу што јесте првина заједничке смесе (ἀπαρχή τις τοῦ κοινοῦ φυράματος)[23]. Кроз Христа, читав род људски је сједињен са божанством. Стога се, дакле, никакво зло не појави у Њему (=Христу), Он „греха не учини", како каже Пророк, „нити се нађе превара у устима његовим" (Ис 53, 9). Нестаде (=не

22 Ради бољег разумевања реченог, прилажемо један извод из списа Св. Григорија о злу: „Они који прекину своју заједницу са добром и удаље се од онога што је ваљано, стварају зло. Јер нема другог начина постојања зла, до одвајања од добра" (ВЕП. 66, 132). Слично говори и Св. Василије Велики: „Одсуство добра јесте зло" (ВЕП. 54, 92).

23 Треба имати у виду да Св. Григорије овде, пре свега, настоји да покаже истинитост Божанства Христовог које је довођено у питање. Он овде употребљава изразе попут „смешано", „смеса", који би се, извучени из контекста, лако могли употребити у монофизитском смислу, што опет, ако се има у виду целина овог списа, а поготово други Григоријеви списи, никако не стоји.

појави се) са грехом и оно што следује, тј. смрт, пошто не постоји други узрок смрти, осим греха (Јак 1, 15). Њиме (=Христом) отпоче уништење зла и разорење смрти, и утврди се поредак и за оне који Му следују.

Јер отпадање од добра увек има за последицу лутање од његовог начела, док нам је добро ближе утолико што се оно (=добро) налази у нашој моћи и сили[24]. Тако, резултат који следи из делања му претходи. Стога, пошто је човек у Христу, који је постао први плод наше људске природе, примио у себе божанство, Он „постаде првенац оних који су умрли" (1Кор 15, 20) и „прворођени из мртвих", „раздријешивши муке смрти" (2Кор 12, 2; Јак 1, 18; Кол 1, 18; Да 2, 24).

Потом, у таквом човеку, који се потпуно одвојио од греха и сасвим одбацио из себе владавину смрти и сваки њен почетак и власт – ако се може наћи ико попут Павла који је тако снажно последовао Христу у одбацивању зла – такав ће се наћи близу првога плода, [тј. Христа], у часу парусије (=доласка Христовог).

А с друге стране – говорим то као пример – ту је Тимотеј, који је, колико је могао, такође последовао своме учитељу[25]. Али има и других, не сасвим налик њему, који су, мало по мало страдали губећи добро, следујући онима који су увек спремни да иду напред и воде следбенике, и непрестаним подражавањем, заличили на своје вође у којима је мало добра пошто зло изобилује. Слично томе ће бити и са онима који учествују у злу у најмањем степену. Напредујући у устројству зла, долазе до разрешења (=ослобођења), јер пошто пређу врхунац зла, стиже напредовање ка добру пошто се зло обзнањује (=бива разоткривено, показано)[26]. Циљ наше нада је да ништа што је супротно добру неће остати, него да ће се божански живот на све проширити, уништавајући сасвим смрт у бићима, уклонивши претходно грех, којим је, како је речено, смрт владала људима (Рим 5, 14, 17).

24 Овде Св. Григорије подвлачи значај човекове слободе.

25 Апостолу Павлу.

26 Хоће да каже да онима који напредују у злу, када дођу до врхунца зла, зло постаје очевидно, те стога долази до напредовања у добру, пошто је зло обзнањено и разоткривено.

Када је, дакле, у нама укинута свака лукава (=зла) власт и поглаварство, и када нашом природом не влада ни једна страст, нужно је да се све потчини ономе који влада над свима. А покоравање Богу јесте целосно одстрањење зла. Када, следовањем (=подражавањем) првом плоду [Христу] сви дођемо изван зла, тада се читава [наша] природа [са Христом] сједињује (συμμιχθὲν), и када потом настане једно тело, оно ће бити само под влашћу добра. На овај начин, када се читаво тело људске природе смеша са божанском и чистом природом, остариће се у нама оно покоравање о коме се за Сина говорило. Тако се покоравање које бива телом његовим, приписује (ἀναφερομὲνης) Ономе који у нама саделава (ἐνεργήσαντα) благодат покоравања.

8. То је оно чему подучава велики (Апостол) Павле, како и ја прихватам. Сада је време да наведемо шта сам Апостол каже: „Јер као што у Адаму сви умиру, тако ће и у Христу сви оживјети. Но сваки у своме реду: првенац Христос, потом, о његову доласку, они који су Христови; Онда крај, кад преда Царство Богу и Оцу, кад укине свако поглаварство и сваку власт и силу. Јер он треба да царује док не положи све непријатеље под ноге своје. Посљедњи непријатељ укинуће се – смрт. Јер све покори под ноге његове. А када каже да му је све покорено, очигледно, осим Онога који му покори све. А кад му све покори, онда ће се и сам Син покорити Ономе који му све покори, да буде Бог све у свему“ (1Кор 15, 22–28). Напослетку (=у последњем стиху), најјасније излаже о непостојању зла, говорећи да ће Бог бити у свему, бивајући у свакоме. Тако постаје јасно да ће Бог тада заиста бити у свему, када се никакво зло не буде созерцавало (=пројављивало) међу бићима. Јер јасно је да Бог не може бити присутан у злу. Тако, или Бог неће бити у свему, ако неко зло остаје међу бићима, или, ако треба да верујемо да је Он заиста у свему, онда том вером истовремено прихватамо да не постоји никакво зло. Јер је немогуће да се Бог нађе у ономе што је зло.

А то што је Бог све[27] за бића, показује простоту и једноставност живота коме се надамо. А да се наш живот више неће састојати

27 Ова се светописамска мисао, да ће Бог бити „све у свему“ провлачи кроз многа дела Светог Оца. Тако он каже да ће Бог за спасене бити „и место и дом и одећа и храна и пиће и светлост и богатство и царство“ (ВЕП. 68, 354).

од многог и разног, слично садашњем животу, показује овим речима, говорећи да ће Бог бити за нас све што нам је у овом животу неопходно, сразмерно учествовању у божанском, те ће тако Бог нама бити храна, јер је могуће Бога мислити као Онога Који је храна, и пиће и одећа и покривало, ваздух, место, богатство (=обиље), задовољство, доброта, здравље, сила, разборитост, слава, блаженство, и све што се сматра добрим и што је потребно нашој људској природи. А ово што је речено треба да се схвати на начин достојан Бога. Тако схватамо (=спознајемо) да онај ко је у Богу има све што има и Он. А имати Бога није друго него се с Њим сјединити. Али нико не може да се сједини са Богом, ако не буде судеоник са Њим, како каже Павле (Еф 3, 6). Јер када се сви причешћем (διὰ τῆς μετουσίας) сјединимо у једно тело Христово, бивамо једно тело у Њему (Еф 5, 29–30).

Онда када у све дође добро, тада ће се читаво тело Христово покорити животворној власти. Тако се ово покоравање тела назива покоравањем Самога Сина, Који се смешањем (ἀνακεκραμένου) сјединио са својим сопственим телом, које је Црква[28]. То каже и Апостол у [Посланици] Колошанима, говорећи: „Сада се радујем у својим страдањима за вас, и у своме тијелу допуњавам што недостаје Христовим патњама, за тијело Његово које је Црква, којој ја постадох служитељ по устројству Божијем" (Кол 1, 24–25). А у [Посланици] Коринћанима пише: „А ви сте тијело Христово и удови понаособ" (1Кор 12, 27). Још јасније утврђује ово учење у Посланици Ефесцима, говорећи: „Него да будемо истински у љубави да у свему узрастемо у Онога који је глава – Христос. Од кога све тијело, састављано и повезивано помоћу свих зглавака, тако да један другог потпомаже по мјери сваког појединог члана, чини да тијело расте на изграђивање самога себе у љубави" (Еф 4, 15–16). Кроз оне који су непрестано утврђени у вери, Христос Себе сазидава (οἰκοδομοῦντος). А престаће да себе сазидава када Његово тело достигне његову меру раста и савршенства, и неће више ништа недостајати телу његовом да га утврди сазиданањем, пошто ће сви бити утврђени на темељу пророка и апостола и чврстих у вери. А то ће бити, каже Апостол, када: „достигнемо

28 Ово је место значајно за разумевање еклисологије Св. Григорија, где се – као и у Светом писму – види да поситовећивање Христа са Његовом Црквом није метафоричке природе.

сви у јединство вјере и познања Сина Божијега, у човјека савршена, у мјеру раста пуноће Христове" (Еф, 4, 13).

[Христос], будући глава, непрестано устројава своје тело онима, који су свагда утврђени, састављајући (=спајајући) и сједињујући (συμβιβάζων) све што је настало, сходно његовом дјеловању, било да је [у питању] рука или нога или око или ухо или нешто друго од овога што сачињава тело у складу са вером свакога (Рим 12, 6). Када то чини, [Христос] себе устројава, како смо рекли. Тако је јасно да налазећи се у свима, прима у себе све оне који се са Њим сједињују, заједницом (=причешћем) тела, и све чини удовима тога тела, те иако удова има много, тело је једно (1Кор 12, 12). Онај који је себе сјединио са нама и сједињује се са нама и са свима, да буде једно са нама, узима на себе све што је наше[29]. А начело нашег добра јесте покоравање Богу, када се сагласи[30] читава твар (=творевина) са Њим, и када преклони колена све што је на земљи и што је на небу и испод земље и када сваки језик (=народ) исповеди да је Исус Христос Господ (Фил 2, 10–11). Тада ће читава творевина постати једно тело и све ће се смирењем сјединити једно са другим у Њему. Тада ће [Христос], читаво тело [Цркве], које је његово сопствено, да покори Оцу.

9. Нека се нико не чуди реченоме. Јер и ми приписујемо души одређене особине својствене телу. Тако на пример, оно што се односи на благородност (εὐφορίᾳ) земље, онај[31] приписује својој души: „једи, пиј, весели се" (Лк 12, 19). Тако и оно што се односи на покоравање црквеног тела, односи се на Онога Који пребива (ἐνοικοῦντα) у телу. И све што се у Њему нађе, спасава се, а спасење се објашњава (=разуме) као покоравање, како нам Псалтир налаже да размишљамо. Овоме следи оно чему нас Апостол учи,

29 Ово је, највероватније упућено против Аполинарија Лаодикијског, који је тврдио да Христос није узео на себе савршену људску природу, тј. да је имао људску душу, али бесловесну, без ума. Св. Кападокијци су се овом погрешном учењу снажно супротставили, пре свега из сотириолошких разлога. Јер ако Христос није савршени Бог и савршени Човек, онда ми немамо истиниту заједницу са Богом, па немамо ни спасење. Како каже Св. Григорије Богослов, у чувеном писму Клидонију, „оно што није узето није ни спасено".

30 Кад постане једногласна, једним гласом.

31 Безумник из јеванђелске приповести.

да верујемо да не постоји ништа ван овога што се спасава[32]. То значи реч Апостола, да потчињење Сина значи разорење смрти, пошто је ово двоје у узајамном односу – и да више неће бити смрти и да ће се све наћи у животу. А Господ је живот, који ће (=живот) настати, према речима Апостола, када читаво тело узнесе Оцу, када преда Царство своје Богу и Оцу. Како више пута рекосмо, тело Његово (=Христово) јесте читава људска природа, са којом се смешао. Због тога и Апостол Павле назива Господа Посредником (Μεσίτης) између Бога и човека. Јер Он који је у Оцу (1Тим 2, 5; Јн, 18) и дође међу људе, испуни (=оствари) посредништво, сједињујући све са собом, и кроз себе са Оцем, како Господ (и) каже у Јеванђељу: „Као Ти, Оче, што си у мени и ја у теби, да и они у нама једно буду" (Јн 17, 22). Ово јасно показује, да Онај који је у Оцу (=Христос), ујединивши себе са нама, саделава (συνάφειαν) наше сједињење (ἀπεργάζεται) са самим Оцем.

Али и оно што у наставку пише у Јеванђељу, сагласно је са претходним: „И славу коју си ми дао ја сам дао њима" (Јн 17, 22). Мислим да слава о којој овде говори јесте Дух Свети, кога дувањем (προσφυσήματος) даде ученицима (Јн 20, 22). Јер се не могу другачије сјединити они који су међу собом подељени, до свезом Духа [Светога]. „Ако пак неко нема Духа Христовог, он није његов" (Рим 8, 9). А слава је Дух Свети, како каже на другом месту Оцу: „Прослави ти мене, Оче, у тебе самога, славом коју имадох у тебе прије него свијет постаде" (Јн 17, 5). Јер Бог Логос (=Реч), Који имаше славу Очеву пре [настанка] света, стога у последње дане постаде тело (Јн 1, 14), јер је неопходно да тело постане, сједињењем са Њим, оно што Логос јесте. И то се и догоди, примајући оно што је Логос имао пре [стварања] света[33]. А то је Дух Свети, пошто не постоји ништа предвечно, осим Оца и Сина и Духа Светога. Због тога и каже овде: „И славу коју си ми дао ја сам дао њима" (Јн 17, 22), да би јединство [Духом Светим] дато мени (=Христу), могло бити дато Теби (=Богу Оцу), кроз мене.

32 Тј. не спасава се ништа што је ван Тела Христовог – Цркве.

33 Овде је наравно реч о обожењу. Логос је постао тело, оваплотио се, да би кроз заједницу са Њим творевина могла да задобије божански начин постојања, тј. да буде бог по благодати иако не и по природи.

10. Погледајмо речи које у Јеванђељу следују раније изнесеним: „Да буду једно као што смо ми једно. Ја у њима и ти у мени, да буду усавршени у једно" (Јн 17, 22–23). Мислим да није потребно никакво тумачење ових речи, које се слажу са оним што је претходно речено, пошто ове речи јасно утврђују учење [о јединству]: „Да буду једно као што смо ми једно" (Јн 17, 22). Јер није могуће да на други начин сви буду једно, као ми што смо једно, осим да се удаље од онога што их раздељује међусобно, и да се сједине са нама који смо једно. Али како то може бити да сам ја у њима? Јер није могуће да сам само ја (=Христос) у њима, него си и Ти [Оче у њима], пошто смо ја и Ти једно. Тако ће бити савршени, бивајући савршени у нама, јер смо ми једно. А овај се дар најјасније показује у речима које следе, где каже: „да љубиш њих као што мене љубиш" (Јн 17, 23). Јер ако Отац љуби Сина, а сви припадамо Сину, сви бивамо вером тело Његово. А Онај (=Отац) који љуби Сина, љуби и тело свога Сина, као самога Сина. А ми смо тело. Према томе, овим што рекосмо, постаје јасан смисао речи Апостола: да покоравање Сина Оцу означава познање истинитог Бога и спасење које прима читава људска природа.

А реч [Апостола] може да буде јаснија уз помоћ других апостолских речи. Једно ћу, пак, издвојити, од његових цењених сведочанстава, пошто не желим да будем многоглагољив. [Апостол] Павле каже за себе: „Са Христом се разапех; А живим – не више ја, него живи у мени Христос" (Гал 2, 19–20). Ако више не живи Павле, који се са Христом сараспео (συνεσταύρωμαι), и [ако] живи Христос у њему, све што Павле чини и говори односи се на Христа који у њему живи. Зато су Павлове речи, речи Христове, када каже: „Јер тражите да искушате Христа који у мени говори" (2Кор 13, 3). Не каже да је јеванђелски успех његов, него је дат благодаћу Христа који у њему обитава. Јер каже да Христос који живи у њему, непрестано дела и говори кроз Павла, пошто се удаљио од свега онога, што је некада у њему господарило, када је био богохулник, прогонитељ и грешник [=преступник] (1Тим 1, 13), док сада сагледава једино истинито добро и њему бива покоран и послушан. Покорност Павлова Богу настаје од онога (=Христа) који у њему живи и говори и твори добро. Јер је глава (=начало) сваког добра покорност Богу.

А оно што се каже за једнога (=Ап. Павла), свакако можемо да применимо на читаву људску природу[34] пошто се, како рече Господ, Јеванђеље јави читавом свету (Мк 15, 15; Мт 28, 19). Јер када сви свуку старог човека са делима његовим и са жељама његовим, и приме у себе Господа, свакако да ће Онај који у њима живи творити добро, Њиме сатворено. А врх (=врхунац) свег добра јесте спасење, које задобијамо удаљавањем од зла. Али није могуће да се другачије одвојимо од зла, до да се покорношћу сјединимо са Богом. Свакако, и ово покоравање Богу односи се на Христа који у нама живи. Тако, ако имамо неко добро, оно је Његово, и свако добро од Њега долази, каже неки од пророка. Тако, покоравање Његово (=Христово) показује се као добро и врло, а добро је у сваком случају [добро] Њега Самога, од кога происходи свако добро, како каже пророк.

Нека нико не одбаци појам „потчињавање", гледајући на уобичајену употребу ове речи. Јер премудрошћу велики [Апостол] Павле зна како да користи спољашњу пројаву [ове] речи, и да прилагоди њено значење својој мисли, чак и онда када уобичајено значење речи води у другом правцу. Такав случај имамо када каже „Себе је понизио (ἐκένωσεν)[35] [Христос]" (Фил, 2, 7) и „да коју моју похвалу уништи (κενώσει)" (1Кор 9, 15) и „узалудна (κεκένωται) је вјера" (Рим 4, 14) и „да се не обеснажи (κενωθῇ) крст Христов" (1Кор 1, 17). Одакле је унео ову реч у свој речник? И ко ће га осудити што каже: „Чезнем за вама (ὁμείρομαι ὑμῶν)" (1Сол 2, 8), што употребљава реч која указује на љубавну жељу[36]? И одакле је узео реч „гордити се" (περπερεύεσθαι) (1Кор

34 Св. Григорије заправо каже „на читаву људску твар" – πάσῃ τῇ κτίσει τῶν ἀνθρώπων – али смо се због духа српског језика определили да преведемо као „природу".

35 Као што видимо у овом и у следећим примерима које наводи Св. Григорије, апостол Павле спретно употребљава израз κένωσις који има буквално значење испражњење. Због тога је тај израз и иначе тешко преводив на српски, па видимо да су и у преводу Новог завета коришћена решења која не откривају заједничку употребу ове речи у свим наведеним случајевима. Због тога овом напоменом на то скрећемо пажњу читаоцима јер би у противном пример Св. Григорија остао неразумљив.

36 Наиме реч ὁμείρομαι, је од речи ἵμερος која означава чежњу, посебно љубавну. Такође је то име Афродитиног сина и њеног пратиоца који представља персонификацију љубавне чежње. Али, надахнут Духом Божијим, ап. Павле смело користи и овакве „неприличне" изразе, знајући да

13, 4), да покаже везу љубави и смирења? И како се свадљивост и расправљање, повезују са речи „ἔριθος“[37] која означава дневницу радника, пошто се реч „ἐριθεια“ односи на вуну[38]. Али Павле, незаинтересован за суву етимологију речи, даје речима којима жели [другачији] смисао. Тако ће они који пажљиво изучавају, наћи и многа друга места у речима Апостола, [где употребљава речи у значењима] која не оговарају свакодневној употреби, него их он, сходно своме расуђивању, користи дајући им посебан смисао, који се не слаже са уобичајеним (=свакодневним). Тако и овде [Апостол] Павле користи реч „покорити се“ у значењу које се разликује од уобичајеног.

11. Потврда је овога чињеница према којој чак ни покорење непријатеља, које је овде споменуто, није [само] насилно и присиљавајуће, што могу да потврде они који су вични слову, него се чак и у овом случају реч „покоравање“ јасно тумачи као њихово спасење[39]. То се види и из тога што Апостол Павле употребљава реч „непријатељ“ у двоструком значењу. Јер каже да ће се сви непријатељи покорити и да ће сви бити уништени. Покориће се, дакле, непријатељ човеков, смрт и са њом начело и владавина и сила греха. Али покориће се, у другом смислу, и они који се називају непријатељи Божији, који су се [удаљили] од царства самоупрљавши се. То има у виду када у [Посланици] Римљанима каже да „смо се као непријатељи, помирили с Богом“ (Рим 5, 10). Зато оно што овде назива потчињење, тамо назива помирење, указујући другим речима на спасење. Пошто спасење происходи из покоравања, то на другом месту каже да ћемо се „помирени спасити животом његовим“ (Рим 5, 20). Стога, [Павле] каже да ће овакви непријатељи бити потчињени Богу Оцу, пошто смрт више нема власти. То показују [Павлове] речи када

их употреби у правом контксту и дâ им смисао који обично немају. То је, заправо, оно што и тврди Св. Григорије.

37 Чини нам се да Св. Григорије овде има у виду 2Кор 12, 20.

38 Речју, ап. Павле је склон неуобичајеном коришћењу речи, дајући им смисао сагласан његовим потребама и удаљавајући се од њиховог изворног значења.

39 Хоће да каже, да је чак и у случају рата „покоравање“, односно заробљавање непријатеља, заправо њихово спасење, јер би у противном, вероватно, били убијени.

каже да „ће смрт бити уништена“ што јасно казује да ће сила зла бити потпуно уклоњена (παυτελὲς ἐξαργηθήσεται). Они су названи непријатељима Божијим због непоштовања, док су они који су постали пријатељи Господњи, убеђени Павловим речима: „Умјесто Христа, дакле, молимо као да Бог позива кроз нас: Молимо у име Христово – помирите се са Богом“ (2Кор 5, 20). Сагласно обећању датом у Јеванђељу, нисмо више робови Господњи, него смо, једном помирени, прибројани пријатељима.

Тако, треба да благочестиво тумачимо место где каже да ће [Христос] царевати: „док не положим непријатеље Твоје за подножје ногама Твојим“ (Пс 119, 1). Сматрам да речи „да ће царевати“ треба разумети [у смислу] да ће победити. Онда ће јунаштво снажног (=Христа) у борби престати, када све што је супротно добру буде уништено. Тада ће читаво окупљено Царство предати Богу Оцу и тада ће [Бог Отац] све да сједини са собом. Јер то што предаје Царство Оцу, значи да [Христос] предаје Оцу све оне, који кроз Њега имају приступ Оцу (Рим 5, 2).

Када сви непријаетљи буду под ногама (ὑποπόδιον) Божијим, пронаћи ће траг (ἴχνος) божанског у себи. И смрт ће бити уништена, јер ако нема никога ко би умро, ни сама смрт не постоји. Тада ћемо му бити покорени. Али [покоравање] не треба схватити као ропско потчињавање, него као Царство и нетрулежност и блаженство. У Том смислу каже [Апостол] Павле да ће се Богу [Оцу] покорити [Христос] који живи у нама. Он (=Христос) је тај који собом у нама савршава добро и чини у нама што је за нас најбоље.

Ово су моја промишљања на премудре речи великог Апостола Павла, у складу са мером мога ума, у мом настојању да покажем како началници јеретичког учења нису схватили смисао, који је Апостол имао у виду пишући ове речи. Ако је оно што је речено довољно за тебе, то мора бити приписано Божијој благодати. А ако се наше испитивање покаже као недостатно, ми ћемо ревносно понудити његову допуну, ако нам писмом на то укажеш, и ако се молитвама нашим оно што је скривено појави Духом Светим.

Превод са старогрчког и коментари:
мр Александар Ђаковац